

Branko Zemljič:

SOLČAVSKI KOT

Z dr. J. Tomiškom sva некоč debatirala, od kod ime »Solčava«.

Prepričeval me je, da je prvotno ime bilo nemško: Sulzbach. To ime da ima tudi še nek kraj na Bavarskem.

Jaz se s tem doslej nisem mogel sprijazniti. Bolj mi je pri srcu slovenski izvor besede »Solčava«, pa naj bo že v sorodu z rečico Suzawa na Poljskem ali pa s starim izročilom, da so некоč v Robanovem kotu v Slatini pod Hudomalšami dobivali Solčavani sol. O tem govori tudi Fedor Matvejevič Tvorcev, t. j. prof. France Štifter p. d. Martinčev iz Solčave. Ta isti sicer trdi, da so Solčavo ustanovili in krstili Bavarci, ki so v 9.—10. st. pod vodstvom plemiča Dyebalda de Chager prodrli v Zg. Savinjsko dolino in ji dali ime Sulzbach, iz česar je nastal naziv Zocpah.

Vzlic temu pa je nosila Solčava tudi še poslej po nemškem uradnem in v urbarjih ustaljenem imenu Sulzbach ime: Zocpah in Zolcphah, in še Slomšek je zapel »Slovo Zolcpeškim planinam«.

Šele kasneje pa je pokojni Solčavan, že zgoraj imenovani Martinčev France (vseučiliški prof. Štifter v Kalugi na Ruskem), vpeljal danes veljavno ime »Solčava«.

Samo po sebi umevno je, da ne moremo postavljati in vsiljevati za svoje mnenje nobene trdne, zanesljive ugotovitve; prav tako pa ne morejo biti tudi trditve o nemškem izvoru imena neovrgljivo podprte. To vprašanje definitivno razrešiti bo pač še nadalje prepuščeno etimologom. S kako srečo, bodo pa lahko ugotavljala šele prihodnja pokolenja, dasi se za taka uspešna raziskovanja čas čim dalje bolj odmiče rojstvu imena.

Solčavski kot je bil v 19. stoletju, zlasti pa še pred prvo svetovno vojno vprav blagoslovljena zemlja, po civilizaciji še ne zmaličena gorska deva.

Kmetiška posestva s še dokaj plodnimi njivami so v splošnem dovoljno preživljala ljudi, tako kmete kot v ožjem smislu tudi vaščane - kočarje v mali, pa idilično ležeči in lični vasi, stisnjeni v ozkem prostoru v soteski na desnem bregu Savinje; na levem bregu Savinje pa od gorskega potočka Jurčefa pod Šturmovim hribom do Šturmove Ravne, kjer si naštel še v osemdesetih letih prejšnjega stoletja vsega komaj kakih 30 hiš.

Dokaj skromnejša je bila življenjska pridobitev le-teh, kakor tista na visoko nad vasjo ležečih kmetijah.

Male gredice sicer rodovitne črnice, ki so kakor izgubljena prosena zrnca ob izhojenem potu tu pa tam izberačila zase nekaj kvadratnih metrov od mačehovske soteske ob hrumeči Savinji rodnega sveta, nikakor ne bi mogla preživljati sicer skromnih vaščanov, če ne bi imeli v složnem sožitju z gorjanci izdatne opore. So že bili potrebni drug drugemu!

V vaških in kmetiških pobočnih jelševih goščavah so si lahko leto za letom delali tudi vaščani »novine« ali »laze« (tudi »požarje« v Lučah), t. j. poseke, na katerih so sejali ejdo (= ajdo¹), pa rž, pšenico, oves in krompir. Kmetom pa so hodili pomagat k vsem poljskim opravilom: v košnjo, žetev in setev ter napravo drv in smrečja za steljo.

Precej zaslužka jim je dalje donášalo drvarstvo in plavičarstvo, v čemer so bili prav praktični, strokovnjaški.

A na kmetih?

Tu je bilo pač obilo dela, pa tudi zadostnega jela.

Da je bilo pri gorjanskih kmetih ob primitivnem obdelovanju delo silo težavno in trudapolno, kdo bi dvomil!

Oblačili so se le v domačo platneno in volneno obleko. raševino. in niso poznali izdatkov za dražjo pa slabšo trgovsko robo. Nosili so doma coklje domačega izdelka, le za v cerkev so imeli čevlje in škornje.

¹ Govore: ejda, zejce, pejsa, meša — za ajdo, zajca, pesa, maša.

Mnogo večji je bil njihov kontakt s »poljem«, t. j. s Koroško preko Pavličevega in Šentlenarškega sedla nad Sv. Duhom v Železno Kaplo ter preko Slemena čez Koprivno v dolino Črne; torej z vso južno Koroško, kamor so lahko prodajali živino, pa tudi odvišno volno in platno, deloma tudi les; bila jim je Koroška bližja in laže dostopna.

Neznatnejša pa je bila njihova navezanost na ostalo Savinjsko dolino.

Povsem naravno!

Saj do l. 1893 ni bilo do Luč pravzaprav niti prave ceste.

Slabo vzdrževan kolovoz je moral na tej komaj 10 km dolgi progi do Luč kar petindvajsetkrat prečkati Savinjo, a v Igli so bredli vozovi domala celih sto metrov po strugi Savinje navzgor, odnosno nizdol. In z dobrimi konji si komaj zmožni en polovnjak pricijaziti do Solčave.

Ob kakšni hrani so živeli?

Zjutraj je bila prežganka, v katero se je nadrobil ovsenjak, potem pa povejeni ajdovi žganci, od jeseni do pomladi z zeljem, presnim, kislim ali prisiljenim, ali pa s sladko ali kisló repo.

Za kosilo so imeli poleg krompirjeve ali kake zelenjavne juhe bodisi ajdove žgance ali katerikoli tudi zmesne z mlekom; zabeljen krompir, ali zabeljen kruh. Kdaj pa kdaj žličnike, cmocke ali štruklje. Ob boljših priložnostih pa tudi maselnik. Solata je bila seveda zabeljena s svinjsko mastjo, ob postnih dneh pa z maslom. Olja dolgo niso poznali in kupovali.

Enako izdatna je bila tudi večerja.

Za malice in predpoldanke je bilo največkrat mleko, kisló ali topljeno, ponekod pa so imeli tudi kuhane suhe hruške in češnje.

Ob košnji in žetvi, prav tako tudi ob mlačvi pa je bilo zlasti kosilo še obilnejše in izdatnejše, skoroda ženitovanjska gostija.²

Ob nedeljah je bil že ob treh zajtrk in kosilo obenem: juha, bodisi goveja ali od svinjskega mesa, zelje z velikimi kosi prekajenega svinjskega mesa (tudi bravine ali pa posušene divjadi); potem pa mnogokrat še maselnik ali pa silno okusni solčavski kipnjeni krofi.³

K maši so šli v vsednji (vsakdanji, vendar boljši) obleki ter so se preoblekli praznje šele v vasi, kjer je vsaka kmetija imela pri kakem vaščanu shranjeno praznjo obleko. V nekaterih vaških hišah so shranjevali svoje stvari tudi po trije kmetje.

Domov so se vračali pozno popoldne ali šele kasno na večer.

Še v sedemdesetih letih so bile v Solčavi že štiri gostilne: V Marofu, (= Marušnik), Tajčman, Smetnik in Šurm. Pozneje sta se uvrstili med nje še gostilni pri Kavtmanu in Herletova pri Vitežiču, ali, kakor se je še sprva glasilo: Pri mežnarju, kar so pa pozneje domačini preimenovali v »Matevževo«; to ime pa se danes le še redko čuje. Prvotna Vitežičeva hiša je namreč sosednja, manjša in je današnje Herletovo pozidal na Matevževem svetu priznani čebelar, zaveden narodnjak in z vsem srcem SPD vdani Anton Herle, ded pokojnega alpinista Franceta Herleta.

V gostilnah se je točilo tudi žganje in ker je bilo to razmeroma drago — 80 krajcarjev liter — si je čim bolj utiral pot špirit, ki so ga seveda razredčevali. Ta je bil kajpak cenejši in tudi izdatnejši: bolj pekoč. — Vendar so tega sprva pili le bolj drvarji in plavičarji; kmetje so se ga dolgo časa le bolj slabo oprijemali.

Nekateri naprednejši kmetje — Klemenšek — so si narejali domače pitno vino iz borovnic.

² Ob neki taki priložnosti ob košnji sem našel n. pr. pri Covniku še l. 1917, torej v tretjem letu svetovne vojne kar 11 raznih jedi: poleg goveje juhe in mesa tudi svinjsko in telečjo pečenko, smetanov zavitek, solčavske krofe in čaj.

³ Bili pa so tudi časi, ko je bilo v Solčavi veliko pomanjkanje: Troje slabih letin po vrsti je izčrpalo vse živilske zaloge, in še živeča Robanova mati, ki je vzlic svoji visoki starosti še dokaj krepka in prožna skrbna gospodinja na Robanovini, ve iz pripovedovanja svoje matere povedati, da je nastopila takrat silna stiska; imenovali so jo »neték«. Ni bilo kruha niti krompirja niti česar koli drugega ter so ljudje od gladu zbolevali in ginili. Tudi če so se sicer že najedli, niso imeli občutka nasičenja. Uživali so koprive. Šele ko so po preteku treh let dozorele češnje, je bilo konec neteka.

Kave dolgo niso poznali.

Znana je epizoda — ki pa menda ni osamljen primer — katero mi je pripovedoval Kocbek o Frischaufu, katerega je spremljal nekoč v Logarsko dolino — menda je bilo l. 1894 ali 1895, ter o Piskernikovi ženi v nekdanji »Baraki«, t. j. poznejšem Piskernikovem zavetišču, kjer je žena kuhala že dve uri praženo kavo, pa »še ni nič bolj mehka, kot pa sem jo not vrgla.«

Trgovine, vsaj v našem smislu, dolgo ni bilo nobene v Solčavi.

Prvo je ustvaril Paludnik (Vider), ki se je priselil iz Kranjskega ter se potem tu priženil.

Sprva se je zalagal le s soljo in žveplenkami, potem pa že tudi s čajem in sladkorjem ter je postopoma razširjal zalogo še z raznimi železarskimi, gospodarskimi in drugimi potrebščinami.

Prave pošte ni bilo vse do zadnje tretjine prejšnjega stoletja. Še do leta 1900 jo je nosila potovka le dvakrat tedensko v košu iz Luč, do koder pa jo je prinašala lučka potovka že vsak dan iz Ljubnega takisto v košu menda že od l. 1893 dalje.

Šole ni bilo v Solčavi do l. 1912 nobene. Šele takrat je s Kocbekovim posredovanjem uspelo okraj. šol. svetu gornjegrajskemu na ponovno drezanje dežel. šol. sveta v Gradcu izvojevati po 43-letnem boju ustanovitev in zidanje šole.

Prvi učitelj, ki je potem služboval tukaj osem let, je bil Branko Zemljič.

Stavba, podobna prav prikupni vili, pozidana na župnijskem svetu na Vidmu, je bila izredno solidna zgradba, ki pa so jo iz taktičnih razlogov med okupacijo požgali partizani, da ne bi imel v njej okupator zatočišča. — Le škoda, da niso tako solidne zgradbe pozneje popravili, kar bi se dalo napraviti še z malimi stroški; saj ne bi bilo treba drugega kot obnoviti stropove in ostrešje, ker je bilo zidovje izredno dobro ohranjeno. V njej bi lahko namestili 4 rodbine, od katerih bi vsaka imela po dve veliki, zračni in zdravi sobi z vsemi pritliklinami vred.

Kmetije, porazsejane pod Olševo, Raduho in Strelovcem, pa v Logarski dolini, Matkovem in Robanovem kotu so bile ploskovno precej obširne: merile so od 400 do 1800 oralov ter je zato vsak teh kmetov imel po starem avstrijskem zakonu — (nad 200 oralov!) — lasten lov. Vendar se ni ta eksploatiral in izvajal po načelih urejenega lova, kakor so ga gojili graščaki in fevdalna gospoda.

Bolj privlačen pa je bil za vaščane - kočarje. Naravno! Tu je bilo vsaj mesa, in to zastonj! In kdo ne bi bil tu še divji lovec! Lovili pa so seveda najraje v graščinskem: pod Ojstrico in v Raduhi, pa na severni strani Olševe v Thurnovem gamse in srnjad, česar pa niso šteli za tatvino in greh. Le zasačiti te niso smeli!

Kmetje so primerno svojim posestvom — ornega marsikje ni bilo niti 5 %, že precej več je bilo gozdov, a največ pač neplodnega sveta — gojili po 10 do 40 glav govedi, ovac pa nekateri celo do 200. — Znana je odlična solčavska ali jezerska ovčja pasma, ki si je utrla sloves daleč po nekdanjih avstrijskih kronovinah.

Živinoreja je prvenstveno dvignila življenjski nivo Solčave na zavidljivo višino.

Solčavani pa se tudi niso zaplankali samo pred svoje hleve, marveč so si ogledovali živinogojstvo daleč izven solčavskih mej, kjer so dobivali tudi priznanja. Klemenšek, n. pr. je prepotoval Nemčijo, Švico, Belgijo, Holandijo, Italijo in Francijo ter se seznanil z razmerami, ki jih je s pridom uporabljal doma, kar se je sploh dalo uporabiti. Napravil si je n. pr. »mlin na veter«, ki mu je, stoječ blizu gospodarskega poslopja, gnal slamoreznico, steljosek, mlin in mlatilnico. Macesnik pa je poleg tega uporabljal enakega tudi še za žaganje drv.

Drugi pomembnejši in neprecenljivi pridobitveni faktor tega kota pa je bil les.

Le-tega so prekupčevali flosarji gornje Savinjske doline, ki so ga splavljali do svojih žag venecijank.

V začetku 19. stoletja (nekako od 1815—1825) je nakupil od Logarja in Matka ogromne količine lesa koroški grof Christallnigg (Kristalnik), po pripovedovanju pokojnega Šturma-Germela, poštarja v Solčavi, baje edini slovenski grof.

Ta je dal napraviti dve cesti, ki sta držali iz Matkovega kota na Koroško: eno preko Klemenška in Šentlenarskega sedla v Žel. Kaplo, po kateri je izvažal tjakaj oglje iz ogljarn v Matkovem kotu in Logarski dolini; drugo pa preko Perka in Pastirkovega sedla v dolino »Kiselice« — Zg. Bele. Po tej pa je vozil cela debela za ladijske jarbole.

Solčavani — in tujci, Lahi — so takrat dobro zaslužili. Toda to podjetje je Kristalnika končno popolnoma ugonobilo in je povsem ubožal. Obe cesti pa sta se potem zanemarili in skoro docela propadli.

Ker niso imeli Solčavani tesnejše povezave z zunanjim svetom, tudi niso imeli toliko priložnosti, da bi se navzemali bodisi duha bodisi navad le-tega, pa zato tudi niso imeli zahtev po svetski nošnji. Prav to pa je vzdrževalo skromnost v obleki na vedno isti ravni, kar je zopet omejevalo vse nepotrebne izdatke za »gosposke cote«, ki se le prehitro raztrgajo; in tako je ostal denar, kolikor ga ni bilo treba odrajtovati za fronke, doma.

Znano je, da je n. pr. Logar (Jurij, ded današnjega gospodarja na Logarjevini) ob zamenjavi goldinarjev v krone peljal z volmi toliko vsoto srebrnega denarja v Železno Kaplo, da mu je niso mogli tam niti polovico premenjati; ostalega je potem odpeljal v Črno in poslednji ostanek še končno v Gornji grad.

Baharije, kakršna je bila ponekod v dolinskih krajih odlika bogatejših magnatov, Solčavani niso poznali.

Bili pa so napram vsakemu tujcu, zlasti še, če je bil količkaj bolj gospodsko oblečen ter uglajenih manir, s katerimi marsikdo ni mogel zakriti nekakega nadkriljevanja »zarobljenega gorjanca«, prav nezaupni in skrajno previdni.

Morda je k temu prispevala svoj delež tudi tako imenovana »bojazen« leta 1851, t. j. desetmesečna vojaška zasedba zaradi poboja treh orožnikov, katerim so hoteli Solčavani in Lučani iztrgati tri mladeniče, ki se niso mogli izkazati s potnimi listi.

Ze če si se tudi skušal čim bolj izkazati domačega, vendar te je že sam pozdrav: Dober dan! Dobro jutro! Dober večer! uvrstil med »gospodo«.

Srčno pa so bili Solčavani vedno silno dobri. Če si si znal pridobiti njihovo zaupanje, si šele imel priložnost spoznati ves njihov blagi značaj in nepokvarjene zlate duše.

Solčava je imela svoječasno tudi svoje domače pesnike in modrece, ki so se »na polju«, t. j. na Koroškem naučili čitati in pisati ter so potem svoje znanje v zimskih dobah podajali in učili kmetiško deco za silo čitati in pisati.

Taka sta n. pr. bila stari Pelinovec, ki je bil prav hud, in pa Fida, ki je imel v svoji knjižnici celo nekaj latinskih knjig. Pa mu je z bajto vred vse zgorelo.

Narodni pesnik je med drugimi bil tudi kmet Klemenšek, čigar pesnitev še hrani pisec teh vrstic med preostalimi papirji. Prav tako pa hranim tudi razne pesnitve (črn notes) pokojnega Ravničarja.

Iz Herletove hiše je bil tudi prirodopisec prof. dr. Vladimir Herle, pri Martincu v Citriji nad vasjo pa je bil doma že prej omenjeni vseučil. prof. France Štifter - Tvorcev.

Ze prva svetovna vojna pa je posegla tu sem prav občutno in v dokajšnji meri vplivala na mentaliteto in celotno nprav mlajše generacije; še toliko bolj pa je v celoti izpremenila Solčavo po zadnji vojni.

Kmetije od Logarske doline preko Matkovega kota in Olševe do Raduhe, enako tudi vas sama so zapadle požigalčevemu besu okupatorja ter ne kaže, da si še kdaj opomorejo in vsaj v takem obsegu, kot so ga imela poslopja pred vojno — Prodnikov marof n. pr. je bil dolg nad 40 m — se pač ne bodo mogla obnoviti nikdar več.

Nekoč trdnemu miniaturnemu fevdalizmu je tudi v Solčavi odzvonilo.